

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad

Cilt / Volume: 16 - Sayı / Issue: 31 - Yıl / Year: 2021
Şubat/February - Kış / Winter

ISSN: 1306-4223

Hız. Peygamberin Vazifelendirdiği Din Görevlileri

Religious Officials appointed by the Prophet

Nihat ŞAHİN

Dr./Dr.

nihatizmir@yandex.com

<https://orcid.org/0000-0003-0717-3169>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme (Tez) / Review (Thesis)

Geliş Tarihi / Received: 07.07 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 01.10.2020

Cilt / Volume: 16, Sayı / Issue: 31, Sayfa / Pages: 137-166

Atıf / Cite as: Şahin, N. (2021). Hız. Peygamberin Vazifelendirdiği Din Görevlileri [Religious Officials appointed by the Prophet], Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization, 16/31: 137-166.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Hz. Peygamberin Vazifelendirdiği Din Görevlileri*

Öz

İslam'ın ilk döneminde Hz. Peygamberin atadığı din görevlilerinin yaptıkları vazifeler, günümüzdeki tüm din hizmetlerinin temelini oluşturmuştur. Allah Rasûlünün vazifelendirdiği din görevlileri; imamlık, müezzinlik, muallimlik, kadılık gibi pek çok alanda, bir peygamberin rehberliğinde ve yaptıkları işin kutsiyetinin şuurunda olarak görevlerini yerine getirmişlerdir. Hz. Peygamber, âyetlerin nüzûlünün akabinde hemen vahiy kâtiplerinden birini çağırması ve âyetleri yazdırmıştır. Vahiy kâtipleri, Kur'an-ı Kerim'in yazım sürecinde önemli bir görevi ifa etmişlerdir. Rasûlullah, eğittiği muallimleri ile câhiliye dönemindeki bir toplumdaki bütün insanlığa öğretmen ve rehber olacak insanlar yetiştirmiştir. Mescid-i Nebevî'nin bir köşesinde ilim tahsil eden ashâb-ı Suffe, İslâm dininin en önemli tebliğcileri olmuşlardır. İslâm'ın ilk dönemlerinde siyasal (yönetici) ve dini liderlik (imamlık) görevlerinin birlikte ifa edildiğini görmekteyiz. İmamlar, dini terminoloji ile namazda cemaate önderlik vazifesindeyken, aynı zamanda siyasal terminoloji ile de devlet başkanlığı görevini üstlenmişlerdir. Ezân, İslâm dininin Müslümanları ibadetlere davet yöntemi olmuştur. Müezzinlere, namaza davet amacıyla içeriğindeki Tevhîd ve Nübüvvet'i, güzel bir sesle insanlara duyurma görevi verilmiştir. İnsanlar arasındaki hukukî anlaşmazlıklar için ise şer'î hükümlere göre çözümleme yapabilecek kâdılar tayin edilmiştir. İslâm dininin toplum, devlet ve medeniyet anlayışının tesisi evresinde din görevlilerinin önemli vazifeler ifa ettiklerini söyleyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Hz. Peygamber, görevlendirme, istihdâm, din.

Religious Officials appointed by the Prophet

Abstract

In the first period of Islam, Hz. The duties performed by the religious officials appointed by the Prophet formed the basis of all religious services today. Religious officials appointed by the Messenger of Allah; They fulfilled their duties in many fields such as being an imam, a muezzin, a teacher and a judge, under the guidance of a prophet and conscious of the holiness of their work. Hz. The Prophet called one of the scribes of revelation immediately after the verses and dictated them. Revelation scribes performed an important task in the writing process of the Quran. With his teachers, the Prophet trained people from a society in the age of Jahiliyya to be teachers and guides to all humanity. The Companions, who studied science in a corner of the Masjid an-Nabawi, became

*Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında, Prof. Dr. Rıza SAVAŞ danışmanlığında, 27.11.2020 tarihinde tamamlanan "Hz. Peygamberin Görev ve Sorumluluk Verdiği Kişiler ve Gözettiği Kriterler" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

the most important messengers of the religion of Islam. In the early periods of Islam, we see that political (ruler) and religious leadership (imam) duties were performed together. While the Imams were in the duty of leading the congregation in prayer with religious terminology, they also assumed the position of head of state with political terminology. Ezan (call to prayer) has been the method of the religion of Islam to invite Muslims to worship. Muezzins have been given the task of announcing the tawhid and prophethood in its content to people with a beautiful voice in order to invite them to prayer. For legal disagreements between people, clerks who can analyze according to Shari (ah) have been appointed. We can say that at the stage of establishing the understanding of society, state and civilization of Islam, religious officials performed important duties.

Keywords: Prophet Muhammed, employment, assignment, religion.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca ilahi yahut dünyevi kaynaklı dini inanışlar varlığını hep korumuştur. Bu inançlar, fiziksel gereksinimleri yanı sıra ruhsal ihtiyaçları da olan insanlar için bir arınma ve kurtuluş yolu olmuştur. Bu dinlere inananlara ait dini hizmetlerde elbette bu ihtiyaçlar dâhilinde doğmuştur. Keza, câhiliye döneminde Mekke'de var olan çok tanrılı (pagan) putperestlik inancına ait çeşitli hizmetler Mekke'li kabileler arasında paylaşılmıştı.

İslâmiyet'in nüzulü ile birlikte birtakım dini görev ve işlerde ortaya çıkmıştır. İslâm'ın tebliği, kurban, hac, imamlık gibi pek çok görev bu dönemde Hz. Peygamber tarafından belirlenip görevlileri tayin edilmiştir. Sınırlı ve bilindik bazı alanlarla ilgili yapılmış çalışmalar bulunsa da; Hz. Peygamberin vazifelendirdiği din görevlileri ile ilgili genel bir çalışmanın bulunmaması sebebiyle böyle bir çalışmanın faydalı olacağı kanısındayız.

Çalışmamıza, Hz. Peygamberin vazifelendirdiği din görevlileri kapsamında öncelikle İslam tarihinin ilk dönem kaynaklarını tarama işlemi ile başladık. Bu amaçla İbn İshak, İbn Hişam, Vâkîdî, İbn Sa'd gibi İslâm tarihinin konumuz ile ilgili yazılmış ilk kaynaklarına müracaat etmeye karar verdik. Zira doğru bilgilerin ve gerçek bilimsel yöntemlerin ne kadar değerli olduklarını konumuz özelinde de anlayabileceğiz. Örneğin, İslam tarihinin ilk kaynaklarının hemen hepsinde vahiy kâtibi olarak dört veya beş isimden bahsedilmesine rağmen; sonraki dönemde yazılmış birçok eserde, kimi zaman art niyetsiz olarak yazışmalara bakan kâtiplerin eklenmesiyle (ilmen yine kabul edilemez), kimi zamanda belki başka saiklerle (ideolojik, ekonomik, siyasi, itikadi) vahiy kâtibi sayılarının kırk veya elliye çıkarıldığına şahit olmaktadır. Bu açıdan konunun İslam tarihinin en önemli ve en sağlam kaynakları üzerine temellendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmamız için diğer önemli bir nokta ise, Hz. Peygamberin İslâm dinini tebliğ faaliyetlerini yürütürken hangi özellikteki insanlara ne çeşit

dini görevler verdiğini anlayabilmeye çabasıdır. Onun, bu büyük ve önemli peygamberlik vazifesini yerine getirirken yardımcısı olan din görevlilerinden kaç kişiyi, ne zaman ve hangi şartlarda vazifelendirdiğini değerlendirebilmektir. Araştırmamız için diğer önemli bir yöntemde çalışmayı yönlendirmesine izin vermemek için başlangıç aşamasında konumuzla ilgili hiçbir eski ve yeni çalışmayı baz almadan tüm kaynakları taramadan geçirmemizdir. Elbette veriler elimize geçtikten sonra onları değişik çalışmalarla karşılaştırma aşamalarını gerçekleştirdik. Örneğin alanında çok değerli bir çalışma olan Kettânî'nin, et-Terâtibu'l-İdâriyye'sinden istifade ettiğimiz gibi; bu eserde bulunmayan bazı isimlere kaynaklarda rastladığımızı, ayrıca ilk kaynakların hiçbirinde ismi geçmeyen pek çok kişi ismiyle de yine Kettânî'nin eserinde karşılaştığımızı belirtmeliyiz. Bu isimlerin sonraki dönem eserlerinden bir eleme ve incelemeye tabi tutulmadan rivayet edildiği görülmektedir. Ancak bu noktada kendi çalışmamıza odaklandığımızı ve kendi verilerimiz baz alarak çalışmamızı oluşturduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca bizim çalışmamız Kettânî'nin eserindeki gibi İslâmiyet'in başlangıç dönemindeki meslek ve sanatlar üzerine değil; Hz. Peygamberin görev ve sorumluluk verdiği kişiler üzerine olmuştur. Yine çalışmamızın bazı bölümleri ile ilgili son dönemde yapılmış akademik çalışmalarından da yararlandık ve bunları dipnotlar da gösterdik. Örneğin Elçin Memmedzade'nin vahiy kâtipleri ile ilgili yüksek lisans çalışması ve Fatih Koca'nın müezzinler ile ilgili çalışması bunlar arasındadır.

Diğer bir mesele ise, konumuzun dini vazifeler ile ilgili görevlendirmeler üzerine olması sebebiyle, zekât âmillîği gibi ismi dini görünse de aslında ekonomi ve vergi tahsili ile ilgili görevlendirmeleri kapsam içine almadık.

Çalışmamızı yaparken öncelikle İbn İshâk'ın Sîret'i, İbn-i Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye'si, İbn Sa'd'ın Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr'i, el-Vâkidî'nin Kitâbu'l-Meğâzi'si, ilk başvuru kaynaklarımız oldu. Ayrıca, İbn Hacer'in el-İsâbe'si, İbn Abdülberri'nin el-İstiâb'ı, Makrîzî'nin Hitat'ı, Taberî'nin Târih'i yararlandığımız kaynaklar arasında yer almıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in âyet-i kerîmelerinden, ayrıca Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'i, Ebû Dâvûd'un Süneni, İbn Mâce'nin Sünen'i, Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sı, Abdülrezzak'ın el-Musannef'i gibi hadis kitaplarından yararlandık. Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisinin: emîr-i hac, kadı, suffe, tebliğ, Şifâ bt. Abdullah, defin, vahiy gibi pek çok maddesinden istifade ettik.

Vahiy Kâtipleri

Vahiy kelimesi, gizlice söylemek, işaret etmek, ilham etmek¹ anlamlarına gelmektedir. Vahiy kelimesinin dini terminolojideki anlamı: Allah'ın emir ve hükümlerini peygamberine bildirmesidir.

¹ Yusuf Şevki Yavuz, Vahiy, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 42, ss. 443, 447.

Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde toplumda yazı yazabilen kişilerin sayısı sınırlı idi. Hz. Peygamber, âyetlerin nüzûlü akabinde hemen vahiy kâtiplerinden birini çağırır ve âyetleri yazdırırdı. Mekke döneminde Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh² vahiy kâtipliği yapıyordu. Taberî, Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk'de³, vahiy Hz. Ali ile Hz. Osman'ın yazdığını ve bu kişilerin bulunmaması halinde Übey b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit'in vahiy yazdığını söylemiştir. İbn Abdilber, el-İstiab fi Marifeti'l Ashab'da⁴ Medine'de ilk vahiy kâtibinin Übey b. Kâ'b olduğunu ve onun yokluğunda Zeyd b. Sâbit'in bu görevi yerine getirdiğini ifade etmiştir.

Vahiy kâtiplerinin sayıları farklı rivayetlere konu olmuştur.⁵ Sayılardaki farklılıkların sebebi, sonraki dönemde yazılmış (muahhar) eserlerde, vahiy yazan kâtiplerle; devletin işlerini yazan kâtipler arasındaki ayrıma dikkat edilmemesidir. İbn Sa'd, Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr'de, Hâlid b. Sa'id b. el-Âs için: kâtiplik yapıyordu⁶, Hanzale b. er-Rebî için: Rasûlullah'a bir keresinde mektup yazdığı için kendisine Kâtip adı verildi.⁷ Mu'âviye b. Ebû Süfyân için, Rebî'a b. Zû Mirhab el-Hadramî'ye mektubu o yazdı⁸ bilgilerini verir. Vâkıdî, Kitâbü'l-Megâzî'de Alâ b. el-Hadramî için Fetih zamanında ona bir mektup yazmasını emretti⁹ bilgisini verir. Görüldüğü gibi ilk dönem kaynaklarda sadece kâtiplik bilgisi verilir, vahiy kâtibi olarak zikredilmeyen bu kişilerin isimleri, sonraki dönemlerde vahiy kâtibi olarak anılmıştır. Vahiy kâtiplerinin, güvenilir, okuma yazma bilen ve Hz. Peygamberin yakınında olan kişiler arasından seçildikleri görülmektedir.

Kur'ân'ın Metinleşme Sürecinde Mekke Devri:

Hz. Peygamber okuma yazma bilmediği için, Kur'ân'ı kâtipler vasıtasıyla yazılı hale getirmiştir. İslâm'ın ilk döneminde ve ilk âyetlerinin inmeye başladığı yer olan Mekke'de vahyin yazılma işinin başlamış olduğunu görüyoruz. Bu konuya dair bilgiye ilk olarak bi'set'in beşinci senesinde Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hadisesinde¹⁰ rastlıyoruz. Hz. Ömer, Tekvîr ve Tâhâ sûrelerini kız

² el-Vâkıdî, Ebû Muhammed b. Ömer b. Vakîd es-Sehmî (ö. 207/823), Kitâbü'l-Megâzî, thk. Marsden Johees, trc. Musa K. Yılmaz, İlk Harf Yayınevi, 1. bs. , İstanbul 2014, III, s. 90; İbn Sa'd, IX, s. 502.

³ Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/923), Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Dâru't-Türâs, Beyrut 1967, VI, s. 179.

⁴ İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1070), el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashâb, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, 1. bs, Beyrut, 1992, I, s. 68.

⁵ Elçin Memmedzade, Vahiy Kâtipliği ve Hz. Peygamberin Vahiy Kâtipleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî (ö. 230/845), Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr, thk. Ali Muhammed Ömer, trc. Musa Kazım Yılmaz (Çeviri Heyeti), Siyer Yayınları, 2. bs. , İstanbul 2015, IV, s. 107.

⁷ İbn Sa'd, VI, s. 170.

⁸ İbn Sa'd, I, ss. 254, 255, 260, 273.

⁹ el-Vâkıdî, III, s. 15.

¹⁰ İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyub el-Meâfirî (ö. 213/825), es-Sîretü'n-Nebeviyye, trc. Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, 1. bs. , İstanbul 2016, I, 434.

kardeşinin evinde yazılı olarak görüp okuduktan sonra Müslüman olmuştu. Mekke devrinde âyetlerin yazıya geçirilmesiyle ilgili bir diğer delil ise Hz. Peygamber'in Akabe Biatları esnasında, daha önce nâzil olmuş tüm âyetleri yazılı olarak, Medineli'lere öğretmesi için Râfi b. Mâlik el-Ensârî'ye teslim etmesinden anlıyoruz.¹¹ Mekke devrinde vahyi ilk yazan kâtibinin Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh olduğunu görmekteyiz. O, bir dönem irtidad etmesine rağmen Mekke'nin fethinden sonra İslâm dinine tekrar girmiştir.¹²

Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh

Rasûlullah'ın vahiy kâtipliğini yapıyordu.¹³

Kur'ân'ın Metinleşme Sürecinde Medine Devri:

Medine'deki ilk vahiy kâtibinin Übey b. Kâ'b olduğu ve onun bulunmadığı zamanlarda Zeyd b. Sâbit'in bu görevi üstlendiği ifade edilmiştir.¹⁴ Medine'de en çok vahyi yazan kişinin ise Hz. Peygamberin resmi kâtibi de olan Zeyd b. Sâbit olduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca o, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde Kur'ân'ı cemetmekle görevlendirilmiştir. Taberî ise, vahyi Hz. Ali ile Hz. Osman'ın yazdığını ve bu kişilerin bulunmaması halinde Übey b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit'in vahiy kâtipliği yaptıklarını yazmıştır.¹⁵ İslâm'ın devletleşme sürecinin başladığı Medine döneminde yazışmalarda görevli pek çok kâtibin isminin sonraki dönem kaynaklarında vahiy kâtiplerinin içine katıldığını görmekteyiz. Mekke döneminde genelde inanç esaslarıyla ilgili âyetler inzal olurken; Medine döneminde ceza, miras, savaş, ehli kitap'la ilişkiler gibi direkt toplum hayatını düzenleyici âyetlerin indiğini görmekteyiz. Ayrıca âyetlerde İslâm toplumu ve devletinin diğer devlet ve toplumlarla ilişkilerinden bahsedilmiştir.¹⁶ Bu dönemde sure metinlerinin yazılı nüshalarının sahâbilerce çoğaltılıp saklandığını görmekteyiz.

Ali b. Ebû Tâlib

Vahyin yazımında sürekli bulunan kişilerden birisiydi.¹⁷

Osman b. Affân

Vahyin yazımında sürekli bulunan kişilerden birisiydi.¹⁸

¹¹ İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalânî (ö. 852/1448), el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, trc. Naim Erdoğan (Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi) , İz Yayıncılık, 2. bs. , İstanbul 2010, II, s. 164.

¹² Ziya Şen, Kur'ân'ın Metinleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Problemler, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

¹³ el-Vâkıdî, III, s. 90; İbn Sa'd, IX, s. 502.

¹⁴ İbn Abdilber, I, s. 68.

¹⁵ Taberî, VI, s. 179.

¹⁶ Mesut Okumuş, Kur'ân'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Âyetler Üzerine, Eskişeyni Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi, Sayı:27, 2013, ss. 7-21.

¹⁷ Taberî, VI, s. 179; Kettânî, I, s. 265.

¹⁸ Taberî, VI, s. 179; Kettânî, I, s. 265.

Übey b. Ka'b

Rasûlullah'ın vahiy kâtipliğini yapıyordu.¹⁹

Zeyd b. Sâbit

Rasûlullah'ın vahiy kâtipliğini yapıyordu.²⁰

Kâdılar - Fetva Yetkisi Verilenler

Kadılar, hukukî anlaşmazlıkları şer'î hükümlere göre çözümlmek için devletçe tayin edilen görevlilerdir.²¹ Kur'ân'da, Hz. Peygamber'in yargı işleriyle de (kadılık) ilgili görevlendirildiği ifade edilmiştir.²² Hz. Peygamber döneminde, yönetici olarak görevlendirilen kişiler aynı zamanda yargı işlerinden de sorumluydu. Örneğin Mu'âz b. Cebel'i, yönetici ve kadı olarak Yemen'e göndermişti.²³

Sonraki dönemlerde ise, kadılar müstakil olarak atanmıştır. Kadıların, hâkimlik görevlerindeki hükümleri konunun kazâî yönünü ilgilendirirken, bu konulara dair fetva ihtiyaçları da hüküm için gerekli ilmi altyapıyı oluşturmuştur. Kur'ân'ın, "Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorunuz"²⁴ gibi âyetleri, dinî ilimlerde de bilgi ve ihtisasa müracaatı vurgulamıştır. Hz. Peygamber'in: "Ümmetimin feraizi, miras ilmini en iyi bilen Zeyd b. Sâbit'tir"²⁵ sözü fetva ehli kişilerin ilmi derinliğine işaret etmiştir. Fetva verebilecek yeterliliğe sahip kişiler, elbette kadılık görevini de layıkıyla yerine getirebilecek kişiler olmuşlardır. Geniş ilmi birikim, hüküm vermede tüm görüşleri ve tarafları iyi anlama, adil ve tarafsız olma ile keskin görüş yetenekleri bu görevlerdeki kişilerin ortak özellikleri olarak görülmektedir.

Abdullah b. el-Abbâs

Hz. Peygamber: "Allah'ım onu dinde Fâkih kıl, tevili öğret" ifadeleriyle onun ilim ehlinde olmasını istemiş ve işaret etmiştir.²⁶

Abdullah b. Mes'ûd

Rasûlullah'ın ashâbından fetva ehli olanlardandı.²⁷

Hz. Peygamber, okuyuşunu beğendiği için ondan Kur'ân okumasını istemiştir.²⁸

¹⁹ İbn Sa'd, III, s. 571.

²⁰ İbn Sa'd, I, s. 350.

²¹ Fahrettin Atar, Kadı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 24, ss. 69,73.

²² Nisâ 4/65.

²³ İbn Sa'd, III, s. 650.

²⁴ Nahl 16/43.

²⁵ İbn Sa'd, II, s. 363.

²⁶ İbn Hacer, III, s. 207; Kettâni, I, s. 422.

²⁷ İbn Sa'd, II, s. 356.

²⁸ İbn Sa'd, II, s. 346.

Abdurrahman b. Avf

Allah Rasûlü döneminde fetva verenlerdendi.²⁹

Ali b. Ebû Tâlib

Hiz. Peygamber döneminde fetva veren kişiler arasındaydı.³⁰

Rasûlullah onu Yemen'e kadı olarak göndermiştir.³¹

Ebû Bekir es-Sıddîk

Rasûlullah döneminde fetva ehli arasındaydı.³²

Ebû Musa el-Eş'arî

Allah Rasûlü onu ve Mu'âz'ı Yemen'e gönderdi.³³

Allah Rasûlü'nün döneminde kadılık yapıyordu.³⁴

Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh

Rasûlullah onu, Necran Hristiyanlarına kadı olarak görevlendirdi.³⁵

Mu'âz b. Cebel

Hiz. Peygamber döneminde fetva veren kişilerdendi.³⁶

Osman b. Affân

Hiz. Peygamber döneminde fetva ehli arasındaydı.³⁷

Ömer b. el-Hattâb

Allah Rasûlü döneminde fetva ehli arasındaydı.³⁸

Übey b. Ka'b

Rasûlullah döneminde fetva ehli arasındaydı.³⁹

Zeyd b. Sâbit

Hiz. Peygamber döneminde fetva ehli arasındaydı.⁴⁰

İmamlar

²⁹ İbn Sa'd, II, ss. 344, 355.

³⁰ İbn Sa'd, II, ss. 339, 355.

³¹ İbn Sa'd, II, s. 341.

³² İbn Sa'd, II, ss. 339, 355.

³³ İbn Sa'd, IV, s. 123.

³⁴ Kettânî, I, s. 418.

³⁵ İbn Hişâm, II, s. 277.

³⁶ İbn Sa'd, II, s. 355.

³⁷ İbn Sa'd, II, ss. 339, 355.

³⁸ İbn Sa'd, II, ss. 339, 355.

³⁹ İbn Sa'd, II, s. 355; İbn Hacer, I, s. 29.

⁴⁰ İbn Sa'd, II, s. 355.

İslâm literatüründe, emm kökünden öne geçme, sevk ve idare etme anlamlarına gelen imâm kelimesi, dini terminolojide namazda cemaate önderlik etme, siyasal terminolojide de devlet başkanı anlamlarını taşır. Bu bağlamda Hz. Peygamberin, siyasal (yönetici) ve dini liderlik (imamlık) görevlerini birlikte ifa ettiğini söyleyebiliriz. İslâm'da, dini ve siyaseti mezceden liderlik anlayışı, sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Hz. Peygamber, Attâb b. Esîd'i Mekke'de vali tayin edip, halka namaz kıldırma görevini ona vermiştir.⁴¹ Müslümanlara namaz kıldırma görevlendirdiği kişilerden biri olan Ebû Bekir es-Siddîk⁴², Hz. Peygamber'den sonra siyasal liderlik vazifesi için de seçilmiştir. Hz. Peygamber kendisinden sonra yerine geçecek siyasal lider içinse kesin bir belirleme yapmamıştır. Ziyauddin Rayyis bunu, İslâm'ın genel prensipleri temelinde yenilenen koşullar altında ümmete kendi seçimi ile gelecekteki yaşamlarını kendilerinin belirleme fırsatı verilmesi düşüncesine bağlamıştır.⁴³

On üç Gazvesi'nde, Medine'de insanlara namaz kıldırması için vekil olarak bıraktığı, âmâ bir Müslüman olan İbn Ümmü Mektûm'un⁴⁴ durumu ise diğerlerinden farklıydı. Zira o, savaflara katılabilme yeterliliği olmasa da, namazlarda imamlık için ehil bir kişiydi. Hz. Peygamber'in Mu'âz b. Cebel⁴⁵ ve Üseyd b. Hudayr⁴⁶ gibi bazı ashâbıda kendi kavimlerine imamlık yapmışlardır. İbn Sad, Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim'in namazda imam olarak seçilmesini iyi Kur'ân okumasıyla açıklamıştır.⁴⁷ İmamlar'ın: güvenilir, liderlik vasıflarına sahip, dini vecibeleri iyi bilen, güzel Kur'ân okuyan kişiler arasından seçildikleri görmekteyiz.

Abdurrahman b. Avf

Hz. Peygamber, Tebük Gazvesi'nde (h. 9) onun arkasında namaz kıldı.⁴⁸

Amr b. Selime (Seleme)

Amr, kendi kavmine imamlık yaptı.⁴⁹

Attâb b. Esîd (Üseyd)

Rasûlullah, Huneyn'e (h. 8) çıkarken Mekke'de namaz kıldırması için onu görevlendirdi.⁵⁰

⁴¹ İbn Sa'd, VI, s. 35.

⁴² İbn Hişâm, IV, s. 397; İbn Sa'd, II, s. 220.

⁴³ Ziyauddin Rayyis, İslâm'da Siyasi Düşünce Tarihi, çev: Prof. Dr. İbrahim Sarıuş, Nehir Yayınları, 1995, s.38.

⁴⁴ İbn Sa'd, IV, s. 229.

⁴⁵ İbn Sa'd, III, s. 653.

⁴⁶ İbn Sa'd, III, s. 673.

⁴⁷ İbn Sa'd, III, s. 96.

⁴⁸ İbn Sa'd, III, s. 142.

⁴⁹ İbn Hacer, III, s. 509; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (ö. 303/915), es-Sünenü'l-Kübrâ, nşr. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî-Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1991, İmâmet, 11.

Ebû Bekir es-Sıddık

Hz. Peygamber hastalandığında (h. 11) ona namaz kıldırmasını emretti (17 vakit).⁵¹

Tebük Gazvesi'nde (h. 9) ordunun başına namaz kıldırma onu tayin etti.⁵²

Es'âd b. Zürrâre

Es'âd, Allah Rasûlü Medine'ye gelmeden önce beş vakit namazı ve cuma namazını kıldırırdı.⁵³

Hubeyre b. Şibl (Sebel) b. el-Aclân es-Sekafî

Rasûlullah, Tâif Gazvesine (h. 8) çıkarken onu cemaatle namaz kıldırması için Mekke'de bıraktı.⁵⁴

İbn Ümmü Mektûm

Hz. Peygamber, Uhud Gazvesi'nde (h. 3) yerine onu insanlara namaz kıldırması için bıraktı.⁵⁵

Mu'âz b. Cebel

Kendi kavmi olan Benû Selime'ye imamlık yapıyordu.⁵⁶

Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe

Hicret'te, Mekke'den Medine'ye gelinceye kadar muhacirlere namazda imamlık yaptı.⁵⁷

Üseyd b. Hudayr

Üseyd, namazlarda kavmine imamlık yapıyordu.⁵⁸

Müezzinler

Ezân, İslâm dininin Müslümanları ibadetlere davet yöntemidir. Müezzinler ise, ezan okuma yoluyla daveti gerçekleştiren kişilerdir. İslâm'ın Medine döneminde, Müslümanlara namaz vakitlerini duyurmak için bir yöntem aranmıştır. Tarih boyunca Hıristiyanların çanı (nâkus), Yahudilerin borusu (şofar), Mecusilerin ateşi, ibadetlere davet yöntemi olmuştur. Müslümanlarda bu iş için bir yöntem ararken, ashâbdan Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe ezanı rüyasında görmüştür. Hz. Peygamberin ve Müslümanların uygun gördüğü

⁵⁰ el-Vâkıdî, III, s. 124.

⁵¹ İbn Hişâm, IV, s. 397; İbn Sa'd, II, s. 220.

⁵² el-Vâkıdî, III, s. 231; İbn Sa'd, II, s. 168.

⁵³ İbn Sa'd, III, s. 675.

⁵⁴ İbn Hacer, IV, s. 610.

⁵⁵ İbn Hişâm, III, s. 92; el-Vâkıdî, I, ss. 251,327; İbn Sa'd, II, s. 38.

⁵⁶ İbn Sa'd, III, s. 653.

⁵⁷ İbn Sa'd, III, s. 94.

⁵⁸ İbn Sa'd, III, s. 673.

ezanı ondan, Hz. Bilâl'e öğretmesi istenmiştir.⁵⁹ Zira Hz. Bilâl gür ve güzel sesliydi. Ezânın gayesi: Namaza davet amacıyla, içeriğindeki Tevhîd ve Nübüvvet'i, güzel bir sesle insanlara duyurmaktır. Hz. Peygamber'in, ezanla ibadete davette; gür sesle davetin etkisini, güzel sesle de davetin cazibesini arttırmak istediği söylenebilir. Müezzinlik için bu tip yetenekler hâlâ aranmaktadır. Ezan için vakti doğru tayin edebilmede müezzinlikte önemlidir.

İbn Sa'd'da, Rasûlullah'ın devamlı iki müezzini vardı bilgisine rastlıyoruz.⁶⁰ Bu kişiler Bilâl b. Rebâh (el-Habeşî) ile İbn Ümmi Mektûm idi. Ayrıca Hz. Peygamber'in Medine dışında belirlediği iki müezzini vardı. Sesini beğendiği Ebû Mahzûre'yi⁶¹ Mekke'de ezan okumakla görevlendirmişti. Sa'd el-Karaz'da, Kuba mescidinde müezzinlik yapıyordu.⁶² Bu müezzinlerin dışında farklı zamanlarda Müezzinlik yapanlarda mevcuttu. Hz. Peygamberin mevlâları olan Enese⁶³, Rebâh⁶⁴ ve Sevbân'nında⁶⁵ farklı zamanlarda müezzinlik yaptıkları rivayet edilmiştir. Ziyâd b. el-Hâris es-Sudâî'yi bir seferinde ezan okumakla görevlendirmişti.⁶⁶ Osman b. Affân'da Hz. Peygamberin huzurunda minberin yanında ezan okumuştur.⁶⁷ Müezzinlik görevinde, gür ve güzel sesli olma⁶⁸ ile vakitleri doğru tayin edebilme gibi yeteneklerinin arandığı görülmektedir.

Bilâl b. Rebâh (el-Habeşî)

Hz. Peygamberin müezzini idi.⁶⁹

Sabah namazını gözleme, namaza kaldırma görevindeydi.⁷⁰

Hayber Gazvesi (h. 7) dönüşü sabah namazına kaldırma görevine gönüllü oldu.⁷¹

Ebû Mahzûre

Allah Rasûlü onu, Mekke'de ezan okumakla görevlendirmişti.⁷²

⁵⁹ İbn Hişâm, II, s. 163; Kettânî, I, s. 157.

⁶⁰ İbn Sa'd, IV, s. 235; Kettânî, I, s. 216.

⁶¹ İbn Sa'd, VI, s. 115; Kettânî, I, s. 216.

⁶² İbn Hacer, II, s. 340; Kettânî, I, s. 217.

⁶³ İbn Hacer, I, s. 107.

⁶⁴ İbn Hacer, II, s. 169.

⁶⁵ Abdülrezzak, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyeri (ö. 211/827), el-Musanef, thk. Habiburrahman el-'Azamî, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1982, I, s. 218.

⁶⁶ İbn Sa'd, I, s. 314.

⁶⁷ Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed el-Makrîzî (ö. 845/1442), el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hitat ve'l-Âsâri, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, s. 270; Kettânî, I, s. 218.

⁶⁸ Fatih Koca, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 52:2, 2011, ss. 291-310.

⁶⁹ İbn Hişâm, II, s. 164; el-Vâkîdî, I, s. 268; İbn Sa'd, II, s. 39.

⁷⁰ el-Vâkîdî, II, s. 368; Ebû Davud, Salât 447.

⁷¹ İbn Hişâm, IV, s. 21.

⁷² İbn Sa'd, VI, s. 115; Kettânî, I, s. 216.

İbn Ümmü Mektûm

Rasûlullah'ın devamlı iki müezzini vardı ki; birisi o idi.⁷³

Sa'd el-Karaz (Âiz)

Kuba'da Rasûlullah'a ezan okumuştur.⁷⁴

Farklı Zaman ve Yerlerde Müezzinlik Yapanlar:**Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe**

Ezanı rüyasında görmüş ve Rasûlullah'ın emriyle ezanı okuyarak Bilal'e öğretmiştir.⁷⁵

Enese

Rasûlullah'ın mevlâsı ve müezziniydi.⁷⁶

Osman b. Affân

Rasûlullah'ın huzurunda minberin yanında ezan okumuştur.⁷⁷

Rebâh

Rasûlullah'a müezzinlik yapmıştı.⁷⁸

Sevbân

Rasûlullah için bir defa ezan okumuştur.⁷⁹

Ziyâd b. el-Hâris es-Sudâî

Allah Rasûlü onu bir seferinde ezan okumakla görevlendirmişti.⁸⁰

Muallimler - Eğitmenler

Muallim, Arapça ilim kökünden türetilmiş ve öğretmen manasına gelen kelimedir. Kur'ân-ı Kerîm, çok az kişinin okuma yazma bildiği câhiliye dönemindeki bir topluma ve elbette bütün insanlığa indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk inen âyetleri (Alâk 1-5)⁸¹ okuma, öğretme ve kalemle, ilmi işaret etmiştir. Yine Kur'ân'da; Allah'tan ancak âlim olanların hakkıyla korkacağı bildirilmiştir⁸² ve cahillerden de yüz çevrilmesi salık verilmiştir.⁸³ Ayrıca Hz.

⁷³ İbn Sa'd, IV, s. 235; Kettâni, I, s. 216.

⁷⁴ İbn Hacer, II, s. 340; Kettâni, I, s. 217.

⁷⁵ İbn Hişâm, II, s. 163; Kettâni, I, s. 157.

⁷⁶ İbn Hacer, I, s. 107.

⁷⁷ Makrîzî, IV, s. 46; Kettâni, I, s. 218.

⁷⁸ İbn Hacer, II, s. 169.

⁷⁹ Abdülrezzak, I, s. 491; Kettâni, I, s. 218.

⁸⁰ İbn Sa'd, I, s. 314.

⁸¹ Alak 96/1-5.

⁸² Fatır 35/29.

⁸³ A'raf 7/199.

Peygamber'de kendisinin bir muallim olarak gönderildiğini ifade etmiştir.⁸⁴ Bu bilgilerden İslâm dininin ilme, eğitim ve öğretime çok önem verdiğini anlıyoruz.

Hz. Peygamber, Mus'âb b. Umeyr'i Akabe Biatı sonrası Medine'ye Kur'ân öğretmeni olarak göndermişti.⁸⁵ Hz. Peygamberin eğitim uygulamalarından onun için bu konunun kadar önemli olduğunu anlayabiliyoruz. Mus'âb'ın ve İbni Mektum'un Medine'de eğitim faaliyetlerine daha ilk dönemde başlamaları, Mescid'in faaliyete geçmesiyle Hakem (Abdullah) b. Saîd el-Âs'ın çocuklara okuma yazmayı öğretmeye başlaması, hicretin ikinci yılından itibaren açılmaya başlanılan diğer mescitlerin de büyük ihtimalle eğitim faaliyetleri içinde kullanılması bu durumu kanıtlar niteliktedir.⁸⁶

Hz. Peygamber hicret sonrası, Mescid-i Nebevî'nin bir köşesine yoksul, bekâr veya yakını olmayan ashâbı için bir yer yaptırmıştı. Burada kalıp ilim tahsil edenlere ashâb-ı suffe⁸⁷ denmiştir. Hz. Peygamberin muallimliğiyle kısa zamanda suffe bir eğitim kurumu haline gelmiştir. Ubâde b. es-Sâmit gibi dini ilimlere vakıf olan kişiler, suffe'de Kur'ân'ı ve yazı yazmayı öğretiyordu.⁸⁸ Hz. Peygamber, daha sonra yetiştirdiği kişilerden çevre kabilelere muallimler göndermeye başlamıştır. Örneğin, Abdullah b. Târik, Mersed b. Ebû Mersed el Ganevi, Halid b. Ebû'l-Bükeyr ve Hubeyb b. Adiy'yi Adal ve Kâre kabilelerine İslâm öğretmenleri⁸⁹ olarak göndermiştir. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı Yemen elçileriyle beraber Kur'ân öğretmeni olarak göndermiştir.⁹⁰ Ebû Musa el-Eş'arî'yi, Mekke'de Kur'ân öğretmesi için görevlendirmiştir.⁹¹ Hakem (Abdullah) b. Saîd el-Âs'a Medine'de halka okuma yazmayı öğretme görevi vermiştir.⁹² Muallimler, ilim öğrenmeye ve öğretmeye ilgisi ve yeteneği olan kişilerdir. Hz. Peygamber, ilim öğrenme talebiyle kendisine gelen yetenekli kişilerden muallimler yetiştirmiştir.

Abdullah b. el-Abbâs (İbn Abbâs)

Hz. Peygamber : “Allah'ım onu dinde Fâkih kıl, tevili öğret” ifadeleriyle onun ilim ehlinde olmasını istemiş ve işaret etmiştir.⁹³

Abdullah b. Mes'ûd

Kur'ân'ı Mekke'de öğretmek yayan ilk kişidir.⁹⁴

⁸⁴ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni (ö. 275/888), Sünen, haz. Muhammed Berber, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2013, *Mukaddime* 17.

⁸⁵ İbn Sa'd, I, s. 207.

⁸⁶ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Studies in Early Hadith Literature*, American Trust Publications, Indiana U.S. A, 1978, s. 3.

⁸⁷ Mustafa Baktır, *Suffe*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 37, ss. 469, 470.

⁸⁸ İbn Hacer, III, s. 115; İbn Abdilber, II, s. 374; Kettâni, I, ss. 178,186.

⁸⁹ İbn Hişâm, III, s. 241.

⁹⁰ İbn Sa'd, III, s. 477; Kettâni, I, s. 181.

⁹¹ el-Vâkıdî, III, s. 192; İbn Sa'd, II, s. 348.

⁹² İbn Hacer, I, s. 518; Kettâni, I, s. 186.

⁹³ İbn Sa'd, II, s. 370.

Abdullah b. Târik

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, er-Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.⁹⁵

Alâ b. el-Hadramî

Allah Rasûlü onu, Umân'a İslâm'ı öğretmesi ve zekâtı toplaması için gönderdi.⁹⁶

Amr b. Hazm

H. Peygamber onu, Haris b. Ka'b oğullarına İslâm'ı öğretmesi ve zekâtları toplaması için gönderdi.⁹⁷

Amr b. Sa'îd b. el-Âs

Allah Rasûlü ona, Tâif Gazvesi'nde (h. 8) kaleden çıkan kölelere Kur'ân'ı ve sünneti öğretme görevini verdi.⁹⁸

Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, er-Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.⁹⁹

Ebân b. Sa'îd

Rasûlullah ona, Tâif Gazvesi'nde (h. 8) kaleden çıkan kölelere Kur'ân'ı ve sünneti öğretme görevini verdi.¹⁰⁰

Ebû Musa el-Eş'arî

Allah Rasûlü onu, Mekke'de Kur'ân öğretmesi için görevlendirdi.¹⁰¹

O, insanlara Kur'ân öğretiyordu.¹⁰²

Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh

H. Peygamber, Yemen elçileriyle birlikte Kur'ân öğretmeni olarak onu gönderdi.¹⁰³

⁹⁴ İbn Sa'd, III, s. 168.

⁹⁵ İbn Hişâm, III, s. 241.

⁹⁶ İbn Sa'd, I, s. 336.

⁹⁷ İbn Hişâm, IV, s. 338; İbn Sa'd, V, s. 333.

⁹⁸ el-Vâkıdî, III, s. 166.

⁹⁹ İbn Hişâm, III, s. 241.

¹⁰⁰ el-Vâkıdî, III, s. 166.

¹⁰¹ el-Vâkıdî, III, s. 192; İbn Sa'd, II, s. 348.

¹⁰² İbn Sa'd, II, s. 349.

¹⁰³ İbn Sa'd, III, s. 477; Kettânî, I, s. 181.

Hakem (Abdullah) b. Saîd el-Âs

Allah Rasûlü ona, Medine'de halka okuma yazmayı öğretme görevini verdi.¹⁰⁴

Hâlid b. Ebü'l-Bükeyr

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, er-Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹⁰⁵

Hâlid b. Sa'îd

Rasûlullah ona, Tâif Gazvesi'nde (h. 8) kaleden çıkan kölelere Kur'ân'ı ve sünneti öğretme görevini verdi.¹⁰⁶

Hubeyb b. Adî

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, er-Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹⁰⁷

İbn Ümmü Mektûm

Medine'de ilk olarak Mus'âb b. Umeyr ve İbn Ümmü Mektum Kur'ân'ı okutmaya başlamışlardı.¹⁰⁸

Mersed b. Ebû Mersed el Ğanevi

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, er-Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹⁰⁹

Mu'âz b. Cebel

Allah Rasûlü, Huneyn Gazvesine (h. 8) çıkarken onu Mekke'de İslâm'ı ve Kur'ân'ı öğretmesi için bıraktı.¹¹⁰

Mus'âb b. Umeyr el-Abderî

H. Peygamber onu, Akabe Biatı sonrası Medine'ye Kur'ân öğretmeni olarak gönderdi.¹¹¹

Osman b. Affân

¹⁰⁴ İbn Hacer, I, s. 518; Kettânî, I, s. 186.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, III, s. 241.

¹⁰⁶ el-Vâkıdî, III, s. 166.

¹⁰⁷ İbn Hişâm, III, s. 241.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, IV, s. 231.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, III, s. 241.

¹¹⁰ İbn Hişâm, IV, s. 217; el-Vâkıdî, III, s. 124; İbn Sa'd, II, ss. 141, 350, 360.

¹¹¹ İbn Sa'd, I, s. 207.

Rasûlullah ona, Tâif Gazvesi'nde (h. 8) kaleden çıkan kölelere Kur'ân'ı ve sünneti öğretme görevini verdi.¹¹²

Râfi b. Mâlik el-Ensârî

Akabe Biatı'ndan sonra Medine'ye Yusuf suresini getirdi ve halkına öğretti.¹¹³

Sa'd b. Ubâde

Allah Rasûlü ona, Tâif Gazvesi'nde (h. 8) kaleden çıkan kölelere Kur'ân'ı ve sünneti öğretme görevini verdi.¹¹⁴

Şifâ Ümmü Süleyman b. Ebû Hasme

H. Peygamberin eşi Hafsa'ya Kur'ân öğretiyordu.¹¹⁵

Ubâde b. es-Sâmit

Suffe'de, Kur'ân'ı ve yazı yazmayı öğretiyordu.¹¹⁶

Übey b. Ka'b

Reccal b. Unfüve, Übey'den Kur'ân öğreniyordu.¹¹⁷

Üseyd b. Hudayr

Rasûlullah ona, Tâif Gazvesi'nde (h. 8) kaleden çıkan kölelere Kur'ân'ı ve sünneti öğretme görevini verdi.¹¹⁸

Zeyd b. ed-Desine b. Muaviye

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, er-Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹¹⁹

Zeyd b. Sâbit

Ulemâ'dan, fetva veren ve Kur'ân'ı toplayan kişiydi.¹²⁰

İslâm'ı Tebliğ Görevlileri

Bir haberi ulaştırmak manasındaki tebliğ kelimesi, kelâm ilminde: Peygamberlerin vahiy yoluyla aldıkları mesajları insanlara ulaştırması anlamına

¹¹² el-Vâkıdî, III, s. 166.

¹¹³ İbn Hacer, II, s. 164; Kettânî, I, s. 181.

¹¹⁴ el-Vâkıdî, III, s. 166.

¹¹⁵ Ebû Dâvud, Tıb, 18; İbn Abdilber, IV, s. 1869; Kettânî, I, s. 188.

¹¹⁶ İbn Hacer, III, s. 115; Kettânî, I, ss. 178,186.

¹¹⁷ İbn Sa'd, I, s. 303.

¹¹⁸ el-Vâkıdî, III, s. 166.

¹¹⁹ İbn Hişâm, III, s. 241.

¹²⁰ İbn Sa'd, II, ss. 355, 360.

gelir.¹²¹ Peygamberler, tebliğ görevini yerine getirirken insanları dine ve onun esaslarına da'vet ederler. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et."¹²² "... sana düşen yalnızca tebliğde bulunmaktır"¹²³ gibi Hz. Peygamber'e hitaben pek çok âyet-i kerîme mevcuttur.

Kur'ân-ı Kerîm'de tebliğ vazifesi yükümlülüğü İslâm dininin inananlarına da kısmen yüklenmiştir. "Sizden öyle bir cemaat bulunsun ki -onlar insanları-hayra da'vet etsin; iyiliği emredip kötülükten sakındırsın"¹²⁴ gibi âyetler da'vetin aynı zamanda Müslümanlara bakan tarafını göstermektedir.

Hız. Peygamber tebliğ görevini yerine getirirken, İslâm'ın temel prensiplerinde yetkin olan ashâbı da tebliğ faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Allah Rasûlü, Mus'âb b. Umeyr'i, Akabe Biati sonrası tebliğ vazifesi ve Kur'ân'ı öğretmesi için Medine'ye göndermişti.¹²⁵ Mus'âb b. Umeyr'in tebliği vesilesiyle, o dönem Yesrib'in reisleri Sa'd b. Muâz ile Üseyd b. Hudayr gibi birçok kişi Müslüman olmuştu. Bu hadise, Hz. Peygamberin hicreti ve İslâmiyetin geleceği açısından önemli bir merhale olmuştur. Ayrıca kadınlarında tebliğ faaliyetlerine katıldıklarını anlıyoruz. Ümmü Şerik (Guzeyye) isimli bir kadının Mekke döneminde kadınlara yönelik tebliğ faaliyetinde bulunduğu görmekteyiz.¹²⁶

Hicret sonrasında, Hz. Peygamber tebliğ vazifesi için Mescid-i Nebevî'nin bir köşesinde ilim tahsil eden ashâb-ı Suffe'yi¹²⁷ yetiştirmiştir. Tebliğcileri öncelikle kendi kabilelerine göndermiş ve böylece da'vetin gücünü artırmayı hedeflemiştir. Örneğin, Amr b. Mürre el-Cühenî'yi Cüheyne kavmi'ne İslâm'a davet için¹²⁸, Tufeyl b. Amr ed-Devsî'yi, Devs kabilesine İslâm'ı tebliğ için¹²⁹ göndermiştir.

Muallimler, genelde İslâm'ı kabul etmiş kişilere Kur'ân'ı öğretiyorlardı. Tebliğciler ise henüz Müslüman olamamış kişilere İslâm dinini anlatıyorlardı. Mus'âb b. Umeyr gibi İslâm'ın ilk dönemlerinde hem tebliğci hem de sonrasında muallimlik vazifesinde bulunmuş kişilerde bulunmaktadır. Tebliğcilerin, İslâm'ı bilmek dışında, İslâm'ı hal ve davranışları ile temsil yeteneğine sahip kişiler olmaları gerekmektedir. Ayrıca isimlerini İslâm tarihinin üzücü vakaları olan Bi'ru Ma'üne (70 kişi)¹³⁰ ve Recî (7 kişi)¹³¹ olayıyla öğrendiğimiz; çevre kabilelere tebliğ vazifesiyle gönderilmişken şehit edilmiş kişileri de görmekteyiz. Urve b.

¹²¹ Mehmet Boynukalın, Tebliğ, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 40, ss. 218, 219.

¹²² Nahl 16/125.

¹²³ Âl-i İmrân 3/20.

¹²⁴ Âl-i İmrân 3/104.

¹²⁵ İbn Sa'd, I, s. 207.

¹²⁶ Rıza Savaş, İslâm'ın İlk Asrında Kadın, Siyer Yayınları, 2020, ss. 66-67.

¹²⁷ Mustafa Bakır, Suffe, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 37, ss. 469, 470.

¹²⁸ İbn Sa'd, I, s. 320.

¹²⁹ İbn Hişâm, II, s. 28.

¹³⁰ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹³¹ el-Vâkıdî, I, s. 409.

Mes'ûd¹³² gibi kavmini İslâm'a davet için izin isteyip kavmi tarafından şehit edilenlerde olmuştur. Tebliğciler'in, İslâmi ilimleri öğrenmede istekli ve yetenekli, inançları sağlam, temsil kabiliyetleri yüksek, insanlara dini anlatma arzusu olan kişiler oldukları söylenebilir.

Bir tebliğcinin davetinde başarılı olabilmesi için tebliğ yöntemi ile ilgili bazı temel konuları iyi bilip uygulamış olması gerekir. Hz. Peygamber devrindeki tebliğin muvaffakiyetinin temel dinamiklerini, Müslümanların bir başarı başvuru kılavuzu olarak bugünde unutmaması gerekir. Tebliğcinin anlattığı davasına kendisinin tam inanmış olması ve özgüven sahibi olması gerekir. Anlatıcı, muhatabına güven telkin etmeli ve ikna yeteneğine sahip olmalıdır. Muhatabını iyi dinlemek, onun fikirlerine ve inançlarına saygılı olmak zorundadır. İslâm'ı tebliği eden kişinin hoşgörülü ve merhamet sahibi olmak, karşısındakini teşvik ve takdir edebilmek, tartışmaya girmemek, eleştirilerden sakınmak ve gerektiğinde bağışlayabilmek gibi niteliklere sahip olması gerekir. Karşısındaki insanı iyi tanımak (hoşlanıp hoşlanmadığı söz ve davranışları bilme), selamlaşmak, içten bir el sıkışma ve göz teması gibi doğru beden dilini kullanmada insan kazanma sanatını için olmazsa olmazlardır. Tüm insanlara sevgi beslemek, beden ve ruh temizliğine dikkat etmek, muhataba içten ve samimi duygularla yaklaşmak, mütevazı olmak, anlatılan konuları bizzat yaşayarak göstermek tebliğciyi başarıya ulaştıran etmenlerdir. Tebliğ'deki üstün başarılarında yukarıda sayabildiğimiz veya sayamadığımız pek çok âmilleri, Hz. Peygamberin ve ashâbının hayatını daha iyi okuyarak öğrenebiliriz.¹³³

Abdullah b. Târik el-Belevî

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹³⁴

Âmir b. Führeye

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlinde İslâm davetçisiydi.¹³⁵

Amr b. Mürre el-Cühenî

Rasûlullah Cüheyne Kavmi'ne İslâm'a davet için onu gönderdi.¹³⁶

Amr b. Ümeyye

¹³² İbn Hişâm, IV, s. 259; el-Vâkıdî, III, s. 193; İbn Sa'd, I, s. 299.

¹³³ Hızır Yağcı, Hz. Peygamberin Söz ve Davranışlarında İnsan Kazanma Sanatı, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2009.

¹³⁴ el-Vâkıdî, I, s. 409.

¹³⁵ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹³⁶ İbn Sa'd, I, s. 320.

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹³⁷

Atıyye b. Amr

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹³⁸

Dahhâk b. Süfyân

Heyetler yılında (h. 9) Arap kabilelerinin temsilcileri İslâm'ı tanımak veya Rasûlullah ile antlaşmak yapmak için Medine'ye geldiler. O, Kilâb Kabilesinden heyet gelmeden önce onlara İslâm'ı öğreten davetçi idi.¹³⁹

Ebû Şeyh Übey b. Sâbit b. el-Münzir

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁴⁰

Enes b. Mu'âz b. Enes

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁴¹

Hakem b. Keysân

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁴²

¹³⁷ el-Vâkıdı, I, s. 406.

¹³⁸ el-Vâkıdı, I, s. 406; İbn Hacer, III, s. 430.

¹³⁹ İbn Sa'd, I, s. 287.

¹⁴⁰ el-Vâkıdı, I, s. 406.

¹⁴¹ el-Vâkıdı, I, s. 406.

¹⁴² el-Vâkıdı, I, s. 406.

Hâlid b. Ebü'l-Bükeyr

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu, İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹⁴³

Harâm b. Milhân

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁴⁴

Hâris b. es-Sümme

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁴⁵

Hubeyb b. Adî b. Belhâris

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu, İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyan oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹⁴⁶

Ümmü Şerîk (Guzeyye)

Kureyşli kadınların yanlarına giderek onlara gizlice İslâmiyet'i anlatıyordu.¹⁴⁷

Ka'b b. Zeyd b. Kays

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁴⁸

Kurre b. Du'mûs

Allah Rasûlü onu, Benî Hilâl Kabilesine İslâm'a davet için gönderdi.¹⁴⁹

¹⁴³ el-Vâkıdî, I, s. 409.

¹⁴⁴ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁴⁵ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁴⁶ el-Vâkıdî, I, s. 409.

¹⁴⁷ Taberî, III, s. 168.

¹⁴⁸ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁴⁹ İbn Hacer, IV, s. 63; Kettâni, I, s. 582.

Mâlik b. Sâbit

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bî'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁵⁰

Mu'attib b. Ubeyd

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu, İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyân oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹⁵¹

Mu'âz b. Mâ'ıs

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bî'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁵²

Mus'âb b. Umeyr

Allah Rasûlü onu, Medine'ye Kur'ân'ı ve İslâm'ı öğretmesi ve tebliğ görevi için gönderdi.¹⁵³

Münzir b. Amr es-Sâ'idî

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bî'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁵⁴

Nâfi b. Büdeyl b. Verkâ

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bî'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁵⁵

Sehl b. Âmir b. Sa'd b. Amr

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bî'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine

¹⁵⁰ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁵¹ el-Vâkıdî, I, s. 409.

¹⁵² el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁵³ İbn Hişâm, II, s. 84; İbn Sa'd, I, s. 207.

¹⁵⁴ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁵⁵ el-Vâkıdî, I, s. 406.

gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁵⁶

Süfyân b. Sâbit

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁵⁷

Süleym

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁵⁸

Tufeyl b. Amr ed-Devsi

Allah Rasûlü onu, Devs Kabilesine İslâm'ı tebliğ için görevlendirdi.¹⁵⁹

Tufeyl b. Sa'd

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁶⁰

Urve b. Esmâ b. es-Salt es-Sülemi

Âmir b. Sa'saa Kabilesinin reisi Ebû Berâ, Rasûlullah'a gelerek kabilesine İslâm'ı anlatacak tebliğciler göndermesini istedi. Bi'ru Ma'üne (h. 4) mevkiine gelindiğinde ise 70 tebliğciye tuzak kurup onları şehit etiler. O, Bi'ru Ma'üne ehlerinden İslâm davetçisiydi.¹⁶¹

Urve b. Mes'ûd

O, kavmi olan Sakif'i İslâm'a davet için Rasûlullah'tan izin aldı.¹⁶²

Zeyd b. ed-Desine

Huzeyme'nin Adel ve el-Kâre boyu, İslâm'ı öğrenmek için talep ettikleri bir grup İslâm muallimini er-Recî (h. 4) denilen bölgede Lihyân oğulları ile birlikte tuzağa düşürüp şehit etmişlerdir. O, Recî ashâbından İslâm davetçisi idi.¹⁶³

¹⁵⁶ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁵⁷ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁵⁸ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁵⁹ İbn Hişâm, II, s. 28.

¹⁶⁰ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁶¹ el-Vâkıdî, I, s. 406.

¹⁶² İbn Hişâm, IV, s. 259; el-Vâkıdî, III, s. 193; İbn Sa'd, I, s. 299.

Hac Emîrleri

Hac emîrleri, İslâm dininin en önemli farzlarından olan hac farızasını kurallarına uygun ve emniyet içinde Müslümanların edâsını sağlamak üzere görevlendirilen kişilerdir.¹⁶⁴ Hz. Peygamber'in, fetih'den sonra Mekke'nin valisi olarak atadığı Attâb b. Esîd, o sene hac emirliği vazifesini de yerine getirmiştir.¹⁶⁵ Hac Emîrleri, Müslümanlara liderlik yapabilecek, dini vecibelerde ehil, güvenilir kişiler arasından seçilmiştir.

Attâb b. Esîd

Attâb, Mekke'de vekil olarak Müslümanlara hac (h. 8) yaptırdı.¹⁶⁶

Ebû Bekir es-Sıddîk

Allah Rasûlü, hac yapmak üzere yola çıkan 300 kişilik bir grubun başında onu görevlendirdi.¹⁶⁷

Kâbe Hizmetleri İle İlgili Görevliler

Kâbe'nin ne zaman ve kimler tarafından inşa edildiği konusu ihtilâfıdır. Genel görüşe göre, ilk olarak Hz. Âdem tarafından inşa edildiği, sonra Hz. Şit peygamber tarafından tekrar yapıldığı, Nuh tufanından sonra da Hz. İbrahim'in¹⁶⁸ Allah'ın emri ile Kâbe'yi temelleri üzerinden yeniden inşa ettiği kabul edilmiştir.

Kâbe, tüm insanlık tarihi boyunca kutsal olma özelliğini korumuştur. **Daha sonraki dönemde**, Mekke'de putperestliğin yayılması ile müşrikler Kâbe'yi put haneye dönüştürmüşlerdir. Kâbe'nin insanlara hizmet verebilmesi için de kabilelerce çeşitli görevler ihdas edilmiştir. Câhiliye döneminde Hicâbe (Kâbe'nin bakımı, kapı ve anahtarlarının muhafazası), Sikâye (hacıların suyunu tedarik etme), İmâre (Kâbe'nin bakım ve imârı), Rifâde (hacılara yemek dağıtma görevi), gibi Kâbe görevleri¹⁶⁹ çeşitli kabilelerce paylaşılmıştır. Hz. Peygamber, Câhiliye döneminde var olan Kâbe görevlerinin bazılarını, Kâbe'yle ilgili görevleri eskiden beri devam eden ailelere bırakmıştır. Örneğin, Mekke'nin fethi sonrası Hicâbe görevini, daha öncede bu görevi sürdüren Osman b. Talha'ya tevdi etmiştir. Yine daha öncede bu görevi sürdüren Abbâs b. Abdülmuttalib'e sikâye görevini vermiştir.¹⁷⁰ Hz. Peygamberin, Kâbe ile ilgili bazı işlerde aksama

¹⁶³ el-Vâkıdî, I, s. 409.

¹⁶⁴ Münir Atalar, Emîr-i Hac, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 11, ss. 131,133.

¹⁶⁵ İbn Sa'd, VI, s. 35.

¹⁶⁶ İbn Hişâm, IV, s. 218; İbn Sa'd, II, s. 149.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, IV, s. 265; el-Vâkıdî, III, s. 325; İbn Sa'd, II, s. 170.

¹⁶⁸ Bakara, 2/127.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, I, s. 56.

¹⁷⁰ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Medenî (ö. 151/768), Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzi, thk. Süheyl Zekkâr, trc. Ali Bakkal, Harf Yayınevi, 1. bs. , İstanbul 2013, I, s. 104; İbn Sa'd, II, s. 140.

yaşanmaması için, uzun süredir bu görevlerinde uzmanlaşmış kişi ve aileleri tekrar vazifelendirdiğini görüyoruz.

Abbâs b. Abdülmuttalib

Allah Rasûlü, Mekke'nin Fethinden (h. 8) sonra ona câhiliyede yaptığı sikâye (hacılara su dağıtma) görevini yeniden verdi.¹⁷¹

Osman b. Talha

H. Peygamber, Kâbe'nin anahtarlarını taşıma görevini yeniden (câhiliyede bu görevi o yürütüyordu) ona verdi.¹⁷²

Ömer b. el-Hattâb

Allah Rasûlü onu, Osman b. Talha ile birlikte Kâbe'nin içinin temizlemesi için gönderdi.¹⁷³

Temîm b. Esed el-Huzâî

Allah Rasûlü onu, Kâbe'nin sınır taşlarını yenilemesi görevi için gönderdi.¹⁷⁴

Mescid Hizmetleri İle İlgili Görevliler

Mescit kelimesi, Arapça secde edilen yer anlamındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde, câmi kelimesi yerine mescid¹⁷⁵ kelimesi, Müslümanların ibadet amacıyla toplandıkları yeri ifade etmek için kullanılmıştır. İnsanların toplu olarak kullandıkları bu yerlerin belli periyotlarla temizlik ve bakımları zaruridir. Hz. Peygamber döneminde, Mescid-i Nebevî'nin temizlik, aydınlatma, bakım ve tadilatı gibi işlerinde bazı kişilerin çalıştıklarını görüyoruz. Buhârî'de bir kadın yahut bir adam mescidi süpürüyordu¹⁷⁶ hadisinde geçen kişinin Ümmü Mihcen ismidde bir kadın görevli olduğu ve cenazesinde Hz. Peygamberin de bulunduğu rivayet edilmektedir.¹⁷⁷ Talk b. Ali¹⁷⁸, şehir dışından heyetle gelmiş bir çamur ustası idi. Mesleki bilgisiyle mescidin inşasında çalışmıştı. Mescid'de ilk kandil yakan kişi Sirâc et-Temimî¹⁷⁹ olmuştur. İsmi (sirac: ışık, kandil) yaptığı işten dolayı Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Abdullah el-Medenî (Mücmir)¹⁸⁰

¹⁷¹ İbn İshâk, I, s. 104; İbn Sa'd, II, s. 140.

¹⁷² İbn Hişâm, IV, s. 103; el-Vâkıdî, III, s. 73; İbn Sa'd, II, s. 140.

¹⁷³ el-Vâkıdî, III, s. 69.

¹⁷⁴ el-Vâkıdî, III, s. 77.

¹⁷⁵ Tevbe 9/18.

¹⁷⁶ Buhârî, Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), el-Câmiu's-Sahîh, nşr. Muhibbuddin Habîb, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kahire 1986, Salât, 72, 74.

¹⁷⁷ Buhârî, Salât, 72, 74.

¹⁷⁸ İbn Sa'd, VIII, s. 98.

¹⁷⁹ İbn Hacer, II, s. 323.

¹⁸⁰ İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalânî (ö. 852/1448), Fethu'l-Bârî Şerhü'l-Sahîhi'l-Buhârî, Dâru'l-Marife, Beyrut 1959, II, s. 7; Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Mûsâ el-Hanefî (ö.855/1451), Umdetu'l-kâri şerhü Sahîhi'l-Buhârî, Beyrut, Dâru'l-Ahyai't-Terasil Arabiyye, II, s. 224; Kettânî, I, s. 230.

ve oğlu Nuaym el-Mücmir'in¹⁸¹ ise, mescid'i güzel koku ile buhurdanladıkları anlatılmıştır. Es'ad b. Zürâre'ninde,¹⁸² Medine'de mescid'i inşa eden ustalardan biri olduğunu görüyoruz. Ayrıca Hz. Abbâs'ın kölesi Kilâb'da¹⁸³ Hz. Peygamberin minberini yapmada görevlendirilmişti. Mescid ile ilgili görevlerdeki kişilerin, sevap mülâhazası ve toplumun genelinin faydalanacağı düşüncesiyle, gönüllülük esasıyla hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca bu kişilerin aydınlatma, temizlik, imar gibi alanlarda tecrübeli oldukları görülmektedir.

Abdullah el-Medeni (Mücmir)

Mescid'i güzel koku ile buhurdanlardı.¹⁸⁴

Bilâl b. Rebâh (el-Habeşi)

Mescid'de kâmet getirir safları düzeltirdi.¹⁸⁵

Es'ad b. Zürâre

Medine'de mescid'i bina eden usta o idi.¹⁸⁶

Kilâb

Hiz. Peygamberin minberini yapmada usta olarak görevliydi.¹⁸⁷

Nuaym el-Mücmir

Mescid'e Nuaym ve babası Mücbir güzel bir koku ile buhurdanlama yaparlardı.¹⁸⁸

Sehl b. Sa'd

Hiz. Peygamberin minberini yapmada diğer bir görevliydi.¹⁸⁹

Sirâc et-Temimî

Mescid'de ilk kandil yakan kişidir.¹⁹⁰

Talk b. Ali

Medine'de, Mescidin inşasında çamur ustası idi.¹⁹¹

Temîm ed-Dâri

¹⁸¹ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, II, s. 7; Aynî, II, s. 224; Kettânî, I, s. 230.

¹⁸² İbn Sa'd, I, s. 227.

¹⁸³ İbn Sa'd, I, s. 237.

¹⁸⁴ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, II, s. 235; Kettânî, I, s. 230.

¹⁸⁵ İbn Sa'd, III, s. 263; Kettânî, I, s. 234.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, I, s. 227.

¹⁸⁷ İbn Sa'd, I, s. 237.

¹⁸⁸ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, s. 235; Kettânî, I, s. 230.

¹⁸⁹ İbn Sa'd, I, s. 238.

¹⁹⁰ İbn Hacer, II, s. 323; Kettânî, I, s. 227.

¹⁹¹ İbn Sa'd, VIII, s. 98.

Mesciler’de ilk kandil yakan kişi o idi.¹⁹²

Ümmü Mihcen

Ümmü Mihcen, Mescid’i süpürüp temizlerdi.¹⁹³

Kurbanlık Görevlileri

Kurban, kelime anlamı ile Allah’a yaklaşımdır. İnsanlık tarihi boyunca adak ve kurban ibadeti, âdeti tüm toplumlarda var olmuştur. Kur’ân’da geçen; Hz. Adem’in çocuklarının sundukları kurbanlar (adak)¹⁹⁴, Hz. İbrahim’in oğlu İsmail ile kurban olayı¹⁹⁵, İsrail oğullarından bir ineği kurban etmelerinin istenmesi¹⁹⁶ gibi hadiseler bunların birer göstergesidir. İslâmiyet de kurban kesmeyi bir ibadet olarak kabul etmiştir.¹⁹⁷ Hz. Peygamber döneminde, hac ibadeti için kurbanlıkların seçimi, bakımı ve Mekke’ye götürülmesi konularında görevlilere ihtiyaç duyulmuştur. Hz. Peygamber’de bu konularda tecrübeli biri kişi olan Nâciye b. Cündeb’i¹⁹⁸ hac ve umre (hedy) için seçtiği kurbanlıklarla ilgili işlerde görevlendirmiştir.

Halid b. Seyyar

Rasûlullah’ın kurbanlıklarını Mekke’ye götüren kişidir.¹⁹⁹

Hâlid b. Yesâr el-Gıfârî

Hassan ile develeri sürerdi (Hassan el-Eslemî biyografisinde).²⁰⁰

Hassan el-Eslemî

Hassan el-Eslemî ve Hâlid b. Yesâr el-Gıfârî, Rasûlullah ile develeri sürerdi.²⁰¹

Nâciye b. Cündeb (Cündüb) el-Eslemî

Rasûlullah, Hudeybiye’de onu kurbanlıkların başında görevlendirdi.²⁰²

Rasûlullah onu, hac’da kaza umresinde develerin başında gönderdi.²⁰³

Gassallar

¹⁹² İbn Hacer, I, s. 272; Kettânî, I, s. 228.

¹⁹³ Buhârî, Salât, 72; Kettânî, I, s. 232.

¹⁹⁴ Mâide 5/27.

¹⁹⁵ Sâffât 37/101-103.

¹⁹⁶ Bakara 2/67.

¹⁹⁷ Hac 22/36-37.

¹⁹⁸ el-Vâkıdî, III, ss. 325,340; İbn Sa’d, II, ss. 124,170.

¹⁹⁹ İbn Sa’d, V, s. 130.

²⁰⁰ İbn Hacer, I, s. 495; Kettânî, I, s. 512.

²⁰¹ İbn Hacer, I, s. 495; Kettânî, I, s. 512.

²⁰² İbn Hişâm, III, s. 422; el-Vâkıdî, II, ss. 224, 390.

²⁰³ el-Vâkıdî, III, ss. 325,340; İbn Sa’d, II, ss. 124,170.

İslâm literatüründe ölen bir Müslüman için defin işlemi, farz-ı kifâye şeklinde dini bir vecibe olarak görülmüştür.²⁰⁴ İslâm toplumunda cenazelerin defni geciktirilmeden yapılmıştır. Defin işleminden önce, ölünün dinî usule uygun yıkanması işlemine de gasil denmiştir. Gasil işleri, kişinin yakın çevresi, din görevlileri veya gassâl denen özel görevlilerce yapılmıştır. Alkame b. Abdullah, babası Abdullah b. Amr'ın ashâb'dan dört kişinin cenazesini gaslettiğini söylemiştir.²⁰⁵ Bu ifadeden Alkame'nin babası olan Abdullah b. Amr el-Müzenî'nin bu işi bilerek ve birden fazla kez yaptığını anlıyoruz. Gassallar'ın, ölünün dini vecibelere uygun yıkanabilmesi için bu vecibeleri iyi bilen ehil kişiler oldukları söylenebilir.

Abdullah b. Amr el-Müzenî

Ashâbdan dört kişinin cenazesini gasletti.²⁰⁶

Hâris b. Evs b. Mu'âz

Sa'd b. Muaz vefât edince Rasûlullah onun yıkanmasını emretti. O'da Sa'd'ı yıkayanlar arasındaydı.²⁰⁷

Seleme b. Selâme

Sa'd b. Muaz vefât edince Rasûlullah onun yıkanmasını emretti. O'da Sa'd'ı yıkayanlar arasındaydı.²⁰⁸

Ümmü Atıyye el-Ensâriyye

Rasûlullah, kızı Zeyneb ölünce onu tek rakamla üç veya beş defa yıkanmasını istedi. Ümmü Atıyye, Zeynep'i yıkıyordu.²⁰⁹

Üseyd b. Hudayr

Sa'd b. Muaz vefât edince Rasûlullah onun yıkanmasını emretti. O'da Sa'd'ı yıkayanlar arasındaydı.²¹⁰

Sonuç

Dünya ve insanlık tarihinin önemli bir noktasında Hz. Peygamberin vazifelendirdiği din görevlileri büyük sorumlulukları başarıyla yerine getirmişlerdir. İslam dininin ilk din görevlileri, adları binlerce yıldır yaptıkları işlerin pîrleri olarak anılmış ve anılmaktadır. Çalışmamızda, ağırlıklı olarak ilk dönem kaynaklarının taranmasıyla; on bir alt başlık içinde yüz on dokuz görevlendirme tespit ettik.

²⁰⁴ Mustafa Uzunpostalcı, Defin, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 9, s. 86.

²⁰⁵ İbn Sa'd, IX, s. 30.

²⁰⁶ İbn Sa'd, IX, s. 30.

²⁰⁷ el-Vâkıdî, II, s. 177.

²⁰⁸ el-Vâkıdî, II, s. 177.

²⁰⁹ İbn Sa'd, X, s. 461.

²¹⁰ el-Vâkıdî, II, s. 177.

Bu görevliler, yaptıkları işlerde ilk olmaları nedeniyle birtakım zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu dönemde bir din görevlisi sadece yaptığı tek bir işten sorumlu değildi. Çünkü pek çoğunun birden fazla görevleri vardı. İmamlık yapan bir kişi başka bir görevde muhafız, kadı, muallim veya komutan olabiliyordu. Görev yaparken rahat bir ortama da sahip değillerdi. Zira yaptıkları işlerin yanı sıra sürekli bir savaş ve mücadele içinde gazve ve seriyelere katılıyorlardı. Geçmiş dönemden kendilerine intikal eden bir devlet veya İlahi bir din tecrübesine de sahip değillerdi. Yaşadıkları kültürde eski dönemde eğitim alabilecekleri yazılı birikim de çok azdı. Hizmet verdikleri toplumda ise göçebe ve bedevi kültürün etkileri mevcuttu. Geçmiş dönemin kan davaları, güçlü kavmiyet uygulamaları, kölelik anlayışı, kadın hakları ihlalleri gibi pek çok durum, onların İslami değer ve uygulamaların yerleşmesinde ne kadar gayretli çalıştıklarını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Görevlerini yapmada zorlukların yanı sıra bir takım kolaylıklarında var olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir peygamberin rehberliğinde iş ve vazifelerini öğrenip yapıyorlardı. Hz. İbrahim'den kalma Tevhid esaslı haniflik inancı azda olsa toplumda mevcuttu. Mekke ve Kâbe'nin kutsiyeti inancı putperestliğe evrilmiş bir inanç içinde de olsa devamlılığını koruyordu. İlahi bir din tecrübeleri olmamış ve o dinler tahrif olmuş olsa da çevrelerinde veya yakınlarında yaşayan Hristiyan ve Musevi inancının mensupları görebiliyor ve gözlemleyebiliyorlardı. Ticari uğraşlarının fazla olması onları diğer toplum, devlet ve kültürleri tanıma fırsatı vermişti. Ayrıca devirlerindeki diğer büyük devletlerin sultanı altında da yaşamıyorlardı.

Hz. Peygamberin, siyasal (yönetici) ve dini liderlik (imamlık) görevlerini birlikte ifa ettiğini söyleyebiliriz. İslâm'da dini ve siyaseti mezceden liderlik anlayışı, sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Allah Rasûlünün kendi yerine geçecek kişi ve veya kişileri ölümünden önce belirlememiş olması, ümmetin kendi seçimi ile gelecekteki yaşamlarını kendilerinin belirlemesi fırsatı olarak düşünülebilir. Hz. Peygamber câhiliye döneminde var olan Kâbe görevlerinin bazılarını, Kâbe'yle ilgili görevleri eskiden beri devam eden ailelerde bıraktığını görmekteyiz. Onun görevlendirmelerinde ehliyet, liyakat, hakkaniyet ve güvenilirliğe önem verdiğini anlıyoruz. Hz. Peygamberin bizzat kendisi toplumdaki yargı işleriyle (kadılık) ilgilenmiş ve örnek uygulamaları ile bu görevi tanımlamıştır. Aslında onun tanımladığı tüm görevlerde bu ilkesini uyguladığını söyleyebiliriz. O, vazifeler için emir verip bir köşeye çekilen bir yönetici değil, görevleri bizzat uygulayarak gösteren bir lider olmuştur. İlk dönemde yönetici olarak görevlendirdiği kişileri aynı zamanda yargı işleriyle de ilgili sorumlu kılmıştır. Sonraki dönemlerde ise, kadılar müstakil olarak atanmıştır. Mescid-i Nebevî'nin bir köşesine yetiştirdiği ashâb-ı suffe ile İslam toplum ve devletinin ihtiyaç duyduğu çeşitli görevlileri bizzat kendisi yetiştirmiştir. Görevlendirmelerinde zengin-fakir, genç-yaşlı, hür-köle vs. hiçbir zaman ayrımcılık yapmadığını, ehliyeti ve liyakati öncelediğini görüyoruz.

Bilgilendirme: Çalışmada çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Abdülrezzak, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. (1982). el-Musannef, thk. Habiburrahman el-'Azamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.
- Atalar, M. (1995). "Emîr-i Hac". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) 11 (ss.131-133). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları.
- Atar, F. (2001). "Kadı". DİA 24 (ss.69-73). İstanbul: TDV Yayınları.
- Baktır, M. (2009). "Suffe". DİA 37 (ss.469- 470). İstanbul: TDV Yayınları.
- Boynukalın, M. (2011). "Tebliğ". DİA 40 (ss. 218, 219). İstanbul: TDV Yayınları.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. (1986). el-Câmiu's-Sahîh, nşr. Muhibbuddin Habîb. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak. (2009). Süneni Ebî Dâvûd, thk. Şuayb el-Arnâvud. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- El-A'zamî, Muhammed Mustafa. (1978). Studies in Early Hadith Literature. Indiana U.S.A: American Trust Publications.
- Elmalı, A. (2009). Abdullah b. Mes'ûd ve Hukukî Kişiliği. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî. (1992). el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalânî. (2010). el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe. trc. Naim Erdoğan (Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi). İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalânî. (1959). Fethu'l-Bârî Şerhü'l-Sahîhi'l-Buhârî. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyub el-Meâfirî. (2016). es-Sîretü'n-Nebeviyye, trc. Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Medenî. (2013). Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzî, thk. Süheyl Zekkâr, trc. Ali Bakkal. İstanbul: Harf Yayınevi.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. (2013). Sünen, haz. Muhammed Berber. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye.

- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî. (2015). Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr, thk. Ali Muhammed Ömer, trc. Musa Kazım Yılmaz (Çeviri Heyeti). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay. (2012). et-Terâtibü'l-idâriyye (Hz. Peygamberin Yönetimi) trc. Ahmet Özel, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Koca, F. (2011). Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 52:2, , ss. 291-310.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed el-Makrîzî. (1997). el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâri. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Memmedzade, E. (1999). Vahiy Kâtipliği ve Hz. Peygamber'in Vahiy Kâtipleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali. (1991). es-Sünenü'l-Kübrâ, nşr. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî-Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Okumuş, M. (2013). Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine. Eskiye Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi. Sayı:27. ss.7-21.
- Rayyis, Z. (1995). İslâm'da Siyasi Düşünce Tarihi, çev: Prof. Dr. İbrahim Sarmış. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Savaş, R. (2020). İslâm'ın İlk Asrında Kadın, İstanbul: Siyer Yayınları.
- Şen, Z. (2006). Kur'an'ın Metinleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Problemler. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. (1967). Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk. Beyrut: Dâru't-Türâs.
- Uraler, A. (2010). "Şifâ Bint Abdullah". DİA 39 (ss.138-139). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzunpostalıcı, M. (1994). "Defin" DİA 9 (s. 86). İstanbul: TDV Yayınları.
- Vakidî, Ebû Muhammed b. Ömer b. Vakîd es-Sehmî. (2014). Kitâbü'l-Megâzî, thk. Marsden Johes, trc. Musa K. Yılmaz. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Yağcı, H. (2009). Hz. Peygamberin Söz ve Davranışlarında İnsan Kazanma Sanatı, Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.
- Yavuz, Y. Ş. (2012). "Vahiy". DİA 42 (ss.443, 447). İstanbul: TDV Yayınları.